

RAQOBATBARDOSHLIKNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHNING M. PORTER MODELI (MILLIY ROMB)

*Xoliqulov Anvar Nematovich – SamISI “Iqtisodiy tahlil va statistika” kafedrasini mudiri, i.f.n.,
professor*

M. Porter konsepsiyasiga asoslangan zamonaviy model mamlakatning umumiy xususiyatga ega bo'lgan va unda ishlab chiqaruvchilar raqobatlashadigan raqobat muhitini shakllantiruvchi 4 ta xususiyatdan iborat. Ushbu muhit raqobat ustunliklarini shakllantirishga ko'maklashishi ham yoki unga to'sqinlik qilishi ham mumkin.

Mamlakatning raqobat ustunliklari determinantlari

“Omillar uchun shart-sharoitlar” determinanti

Ishlab chiqarish omillari nazariyasi buyicha tovar aylanishining okimi ishlab chikarishning mexnat, yer, tabiiy resurslar, sarmoya, infratuzilma kabi omillarini belgilab beradi. Mamlakatda ishlab chikarish omillarining mavjudligi milliy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun xal kiluvchi rol uynamaydi. Ishlab chikarish omillarini shakllantirish va yangilashning tezligi va samaradorligi xamda iqtisodiyotning ma'lum tarmoklarida kullash muximdir. ijtimoiy ishlab chikarish jarayonida kishilar bilan tabiat urtasidagi boglanishni amalga oshiruvchi shaxsiy va texnik-buyumlashgan elementlar tizimidan iborat.

Umuman olganda, hududiy omilning roli nafaqat muhim, balki universal hamdir. Shu munosabat bilan M.Porterning nuqtai nazari g'oyat muhim bo'lib, uning qat'iy ta'kidlashiga ko'ra, mintaqaning geografik o'rni raqobatchilik uchun fundamental ahamiyat kasb etadi, “...jahon iqtisodiyoti sharoitida raqobatdagi barqaror ustunliklar ko'proq hollarda va ko'proq darajada mahalliy ko'rinishga ega bo'lib, yuqori darajada ixtisoslashgan kasbiy malakalar va bilimlar, institutlar, raqiblar, o'zaro bog'langan iqtisodiy faoliyat turlari, shuningdek muayyan mamlakat yoki mintaqadagi ko'pni ko'rgan va tajribali iste'molchilarning bir yerda

to'planishidan yuzaga keladi. Geografik, madaniy va tashkiliy jihatdan yaqinlik axborotdan maxsus foydalanish imkoniyati, alohida munosabatlar, axborotga to'liq ega bo'lish, qudratli rag'batlantiruvchi omillarning yuzaga kelishi, shuningdek masofadan turib ega bo'lish qiyinchilik tug'diradigan ishlab chiqarishdagi boshqa afzalliklarni ta'minlab beradi... . Geografik holat, avvalgi o'n yilliklardagidan boshqacharoq ma'noda bo'lsa-da, XXI asr chegarasida ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda”.

Bunda muayyan hududga aniq “bog'langan” “hayot sifati” deb ataluvchi sintetik tushuncha raqobatbardoshlikning eng muhim jihati bo'lib qoladiki, bu tushuncha har xil ko'lamdagi turli-tuman hodisalarni o'z ichiga oladi: bandlik masshtablari va xarakteri hamda mehnat sharoiti, ta'lim va savodxonlik darajasi, uy-joy bilan ta'minlanganlik va uning qulayligi, ijtimoiy ta'minot tizimi, ekologik yashash sharoitlari va h.k.

Bularning hammasi esa hududiy jihatdan lokal (turg'un) joylashgan bozor potensialini, innovatsion va investitsion iqlimni, o'z ixtiyoridagi barqaror iqtisodiy takror ishlab chiqarishning ham, iste'molchilik standartlari, texnologiyalar, tovarlar, xizmatlar va kapitallarni boshqa minrtaqalarga “olg'a siljitish”ning ham imkoniyatlarini avvaldan belgilab beradi.

Turdosh va kullab-kuvvatlovchi tarmoklar determinanti kuyidagi kursatkichlar orkali ifodalanadi:

- Mamlakat siyosiy va xukukiy tizimining barkarorligi;
- Insonni rivojlantirishga (ta'lim, sog'likni saklash, ijtimoiy extiyojlarga) katta kuyilmalar;
- Axoli xayot kechirishining uzokligi;
- Ishchi kuchi resurslarining rakobatbardoshligi;
- Mamlakat axolisi ta'lim darajasining yukoriligi.

Michael E. Porter modeli (Milliy romb modeli) — bu mamlakatlarning xalqaro raqobatbardoshligini tushuntiradigan iqtisodiy modeldir. U 1990-yilda The Competitive Advantage of Nations kitobida taqdim etilgan.

Modelga ko'ra, bir davlatning ayrim sohalarda global muvaffaqiyatga erishishi to'rtta asosiy omil bilan belgilanadi. Bu omillar romb (diamond) shaklida tasvirlanadi.

1. Ishlab chiqarish omillari (Factor Conditions)

Bu mamlakatdagi resurslar va imkoniyatlarni anglatadi:

- malakali ishchi kuchi
- tabiiy resurslar
- infratuzilma (transport, aloqa)
- ilm-fan va texnologiya

Masalan, yuqori malakali muhandislar mavjud bo'lsa, mamlakat texnologik sohalarda ustunlikka ega bo'lishi mumkin.

2. Ichki talab sharoiti (Demand Conditions)

Mamlakat ichidagi iste'molchilar talabi qanchalik rivojlangan va talabchan ekanligi muhim.

- talabchan mijozlar kompaniyalarni innovatsiyaga majbur qiladi
- ichki bozor katta va rivojlangan bo'lsa, kompaniyalar tez rivojlanadi

Masalan, texnologiyaga talab yuqori bo'lgan davlatlarda IT kompaniyalar tez rivojlanadi.

3. Yondosh va qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar (Related and Supporting Industries)

Bir sohaning rivojlanishi uchun unga bog'liq tarmoqlar ham rivojlangan bo'lishi kerak.

Masalan:

- avtomobil sanoati uchun metallurgiya
- IT uchun elektronika va telekommunikatsiya

Bu tarmoqlar bir-birini qo'llab-quvvatlab, klaster hosil qiladi.

4. Firma strategiyasi, tuzilmasi va raqobati (Firm Strategy, Structure and Rivalry)

Mamlakat ichidagi raqobat darajasi juda muhim.

- kuchli ichki raqobat
- samarali boshqaruv tizimi
- strategik qarorlar

Ichki raqobat kuchli bo'lsa, kompaniyalar global bozorda ham kuchli bo'ladi.

Qo'shimcha 2 omil

Porter keyinchalik modelga yana 2 ta tashqi omilni qo'shgan:

1. Hukumat (Government) – siyosat, qonunlar, soliq tizimi
2. Tasodifiy hodisalar (Chance) – urushlar, texnologik kashfiyotlar, global krizislar

Xulosa: Porterning milliy romb modeli mamlakatlar nima sababdan ayrim sanoat tarmoqlarida global ustunlikka ega bo'lishini tushuntiradi. Model davlatlar va kompaniyalarga raqobat strategiyasini ishlab chiqishda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. «O'zbekiston — 2030» strategiyasi to'g'risida. –Toshkent. 12.09.2023 yil.
2. Sh.M. Mirziyoev. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik- xar bir raxbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. -Toshkent: O'zbekiston, 2022. - 104 b.

3. Pardaev M.Q., Xoliqulov A.N., Yahyoyev T.I. Iqtisodiy tahlil. Darslik, Samarqand.: Fan bulog‘i nashriyoti uyi, 2024, 410 bet bet. T.:
4. Xoliqulov A.N. Birlashish va qo‘shib olish. O‘quv qo‘llanma Samarqand.: Fan bulog‘i nashriyoti uyi, 2022, 216 bet
5. Xoliqulov A.N., Maxmudova D.P. Iqtisodiyotni strategik rivojlantirish sharoitida kichik biznesni boshqarishni takomillashtirish. Monografiya. Samarqand, SamDCHTI nashrmatbaa markazi, 2020 yil – 126 bet
6. Xoliqulov A.N., Ibodov K.B. Monopoliyaga qarshi boshqaruv nazariyasi. Darslik, Samarqand.: Fan bulog‘i nashriyoti uyi, 2024, 360 bet
7. Xoliqulov A.N. Xizmat ko‘rsatish korxonalarini samaradorligini tahlil qilishning metodologiyasini takomillashtirish yo‘nalishlari. Monografiya. Samarqand iqtisodiyot va servis instituti – Samarqand.: “STEP-SEL” MCHJ. Nashriyoti, 2023 - 276 bet
8. Xoliqulov A.N., Usmanova D.Q., Raximov X.A. Korxonalar raqobatbardoshligini baholash. O‘quv qo‘llanma. Samarqand, Turonnashr nashriyoti, 2021 y. – 210 bet.